

ЛЕСЯ ЛИТВИНЧУК
г. Киев

ПРИМЕНЕНИЕ МУЗЫКАЛЬНЫХ ОБРАЗЦОВ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ РАБОТЕ С ЗАВИСИМЫМИ ОТ ОПИОИДОВ И СООТНЕСЕНИЕ ИХ С ОБЪЕКТИВНЫМИ ПОКАЗАТЕЛЯМИ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ОРГАНИЗМА

Данная статья продолжает раскрывать результаты нашего эмпирического исследования. Раскрывается суть применения музыкальных образцов в психологической работе с зависимыми от опиоидов и соотносении их с объективными показателями функционального состояния организма. С целью оптимального применения музыкального комплекса, который бы соотносился с объективными показателями функционального состояния исследуемых мы применяли аппарат «Nexus-10 Mark II». Аппарат «Nexus-10 Mark II» позволяет осуществлять не только пассивную функциональную диагностику организма, но и компьютерную биорегуляцию различных функциональных систем организма на основе визуального и звукового биологической обратной связи по стандартным параметрам ЭЭГ, ЭМГ, ЭКГ, СПГ, пульсового кровенаполнения сосудов, термометри кожи и кожаной сопротивляемости.

Ключевые слова: музыкальные образцы, биорегуляция, функциональное состояние, мультипараметрические данные, психофизиологические измерения, психическое состояние, ритмика.

Стаття надійшла до редколегії 18.04.2017

УДК 159.973:159.922.1

ГАННА НАЙДЬОНОВА

м. Київ

g.o.naidenova@npu.edu.ua

ПРОБЛЕМА ПСИХОСЕКСУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ІЗ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ

У статті розглядаються різні аспекти проблеми психосексуального розвитку дітей із психофізичними порушеннями, в тому числі і з інтелектуальною недостатністю. Аналізуються такі сторони психосексуального розвитку дітей із інтелектуальною недостатністю як особливості статеворольової поведінки, статевої ідентифікації, чинники її становлення тощо. Вказується, що особливості психосексуального розвитку дітей із інтелектуальною недостатністю зумовлюють необхідність індивідуалізованого підходу для розвитку відповідної соціосексуальної поведінки, що, передусім, має втілюватися у процесі сексуального виховання, одним із завдань якого, є гендерна соціалізація.

Ключові слова: психосексуальний розвиток, сексуальність, статеворольова поведінка, статева ідентифікація, інтелектуальна недостатність, розумова відсталість, синдром Дауна.

В Україні триває процес реформування галузі освіти, системи соціального захисту, охорони психічного здоров'я. Цей процес передбачає також поступову гуманізацію сучасного українського суспільства, трансформацію стигматизуючого ставлення до людей із психофізичними особливостями, врахування освітніх потреб та життєвих запитів таких осіб у навчально-виховному та реабілітаційному процесах. На жаль, сучасна спеціальна та клінічна психологія приділяє недостатню увагу вивченню різних аспектів психосексуального розвитку

осіб із психофізичними порушеннями, розповсюдженню наукових знань з даної проблематики серед населення, в тому числі і серед батьків та опікунів таких осіб. Наслідком цього виступає не лише виникнення у людей викривлених уявлень про «сексуальність людини з психофізичними порушеннями», а й відсутність у такої молоді елементарних сексологічних знань, що може призвести як до ризикованих сексуальних стосунків, небажаної вагітності, так і до перешкод у реалізації власної сексуальності в силу соціальних обмежень тощо.

Сьогодні в Україні на державному рівні реалізується «Концепція соціальної адаптації осіб з розумовою відсталістю», але, на жаль, проблеми, пов'язані з психосексуальним розвитком та вихованням, в ній майже не представлені.

ВГО «Коаліція захисту прав осіб із інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень» неодноразово піднімала питання про гостру потребу у навчанні молодих людей із інтелектуальними порушеннями щодо задоволення сексуальних та репродуктивних потреб. Після ратифікації Конвенції ООН про права інвалідів у 2010 році фокус уваги зосередився на правових аспектах даної проблеми. Сьогодні ж ВГО «Коаліція захисту прав осіб із інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень» почала процес втілення у життя курсу з питань сексуальних та репродуктивних прав для молоді з інтелектуальними порушеннями.

Ця проблема є особливо актуальною для дітей та підлітків із інтелектуальною недостатністю, які дуже часто через соціальну стигматизованість ізольовані від суспільного життя, що призводить до порушення механізмів засвоєння моделей соціальної поведінки (в тому числі й статеворольової). За таких умов проблема вивчення психосексуального розвитку, статевої соціалізації дітей та підлітків із інтелектуальною недостатністю набуває все більшого значення.

Сучасні дослідження приділяють недостатньо уваги вивченню проблеми психосексуального розвитку дітей та підлітків із інтелектуальною недостатністю.

Особливості проявів сексуальності та психосексуального розвитку осіб із різними психофізичними порушеннями, в тому числі і з розумовою відсталістю розглядали такі зарубіжні дослідники як Н. Л. Белопольська, Г. С. Васильченко, А. І. Веселкова, Д. М. Ісаєв, І. С. Кон, В. Є. Каган, О. Г. Нагаєва, Л. М. Шипіцина, Г. Келлі, Дж. Ольсен, Б. Стронг. Особливості психосексуального розвитку осіб із аутизмом вивчали Дж. Ріалмуто, Л. Рубл, М. Далрімпл, Дж. Даллдорф, Л. Вінг. Різні аспекти психосексуального розвитку дітей та підлітків із синдромом Дауна розглядали Д. ван Дайк, Д. Мак Браєн, А. Шербонді. Питання психосексуального розвитку дітей з порушення-

ми опорно-рухового апарату досліджували Г. Берман, Д. Харіс, Р. Енрайт, М. Гілпін, Т. Карсерс, Г. Буковий. Г. Келлі зазначає, що поступово в усіх без винятку людей розвиваються індивідуальні способи сприймання та розуміння сексуальності, а також особисті уподобання, пов'язані з сексуальною орієнтацією та поведінкою [5].

Однак проблемі психосексуального розвитку дітей та підлітків з різним ступенем інтелектуальної недостатності, незважаючи на її актуальність, у вітчизняній психології та педагогіці не приділялося достатньої уваги. Залишаються нерозв'язаними питання щодо існування відмінностей у психосексуальному розвитку дітей підлітків із різним рівнем інтелектуального розвитку.

Серед вітчизняних дослідників вивчення деяких аспектів цієї проблеми у різних категорій осіб із психофізичними порушеннями займалися Н. А. Бастун, С. О. Лукомська, М. О. Дубовик, В. Е. Левицький, Г. О. Найдьонова, Т. О. Пахолок тощо.

Мета статті полягає у аналізі праць вітчизняних і зарубіжних дослідників із проблеми психосексуального розвитку дітей та підлітків із інтелектуальною недостатністю.

Українська дослідниця С. О. Лукомська займалася вивченням особливостей статевої поведінки, чинників її становлення, впливу на міжособистісні стосунки та ставлення до себе підлітків із легкою розумовою відсталістю [7]. Вона з'ясувала, що дівчата зі зниженим інтелектом характеризуються переважно фемінною, гіперфемінною та андрогенною статевою поведінкою, тоді як хлопцям здебільшого властиві андрогінно-фемінна, гіпермаскулінна, андрогінна і маскулінна поведінка. Рівень інтелектуального розвитку опосередковує зв'язок між статевою поведінкою та Я-концепцією підлітків. У дівчат з інтелектуальною недостатністю негативне ставлення до себе, схильність до самозвинувачень, незадоволеність афіліативних потреб нерідко призводять до формування гіперфемінної поведінки. У хлопців зі зниженим інтелектом висока внутрішня конфліктність, низький рівень самоприйняття, ригідність Я-концепції, незадоволеність потреби в домінуванні часто стають причиною

гіпермаскулінної статевої поведінки [7].

В.Е. Левицький виявив, що 95,56% молодших школярів з нормальним інтелектом та 88,89% з порушеним інтелектом сприймають свою стать позитивно. У дітей з вадами інтелектуального розвитку спостерігається значне відставання в сфері механізмів реалізації статевої ідентифікації. Також рівень знань у них про гендерні взірці та моделі гендерної поведінки значно нижчий, ніж у дітей з нормальним інтелектом. Вони мають збідені уявлення про гендерні ролі дорослих, про сім'ю та особливості її функціонування, материнство тощо. Для дітей з порушеним інтелектом характерним є негативне та ситуативно вибіркове (залежно від присутності дорослого) ставлення до норм статево-рольової взаємодії та їх виконання, нестійкість поведінки, невідповідність нормам гендерної взаємодії [6].

У працях російських психологів О. Г. Нугаєвої, С. Н. Каштанової, А. Н. Ніколаєвої висвітлено особливості формування та проявів статевої ідентичності у підлітків із інтелектуальною недостатністю. О. Г. Нугаєва виявила, що такі підлітки мають низький рівень усвідомлення та, як наслідок, недостатньо повне відображення у вербальній формі ознак людини, яка зараховує себе до певної статі, що проявляється у: слабкій фіксації статевої приналежності, її недостатній диференційованості; приписуванні собі як представнику певної статі загальних ознак, що не залежать від статі; недостатньому співвіднесенні своїх властивостей, якостей і дій із подібними властивостями, якостями, діями людей однієї із ними статі; нерівномірному та менш диференційованому характері перебігу статевої ідентичності (це особливо яскраво проявляється у хлопчиків) [8].

С. Н. Каштанова, А. Н. Ніколаєва вважають, що перебіг процесу статевої ідентифікації у розумово відсталих підлітків має пряму залежність від рівня розвитку інтелекту: чим вищий рівень розумового розвитку, тим більше різних ознак статевої приналежності виділяє підліток. Інформованість про представників своєї статі значно вища, ніж про протилежної статі, що не залежить від рівня розумового розвитку. Дівчата відзначаються

більшою поінформованістю про обидві статі. Розумово відсталі хлопчики робили значний акцент на виділенні жіночих статевоїх ознак (відсоток позначення ознак своєї статі вдвічі нижчий, ніж при відображенні аналогічних ознак у малюнку жінки). Крім того, основні уявлення про статевої ознаки у них ґрунтуються переважно на деталях зовнішнього вигляду людини (одяг, зачіска) [4].

Польські дослідники Е. Барг, М. Барі, Т. Марцик та ін. на основі вивчення психосексуальної проблеми у підлітків із синдромом Дауна дійшли висновку, що психосексуальний розвиток таких дітей характеризується такими ж проблемами, як і статево дозрівання дітей із нормативним розвитком. Вони підкреслюють важливість сексуальної освіти та підтримки таких підлітків, яка дозволить попередити як сексуальне насильство, так і асексуальне поводження з ними [9].

В той же час, існує протилежна думка, що психосексуальний розвиток дитини із синдромом Дауна відзначається значною своєрідністю та специфічністю. Зокрема, Т. М. Данілова, А. В. Мізінова вважають, що перебіг психосексуального розвитку людини із синдромом Дауна є специфічним, а сам психосексуальний розвиток у зрілому віці є своєрідним. Існують певні труднощі у досягненні такою людиною стадії зрілої сексуальності, ознакою якої є здатність до отримання зрілого сексуального задоволення в межах емоційно-глибоких стосунків із іншою людиною. Це зумовлюється особливостями тілесного, когнітивного та емоційного досвіду людини з синдромом Дауна. Крім того, автори зазначають, що ступінь розвитку сексуальності, якого досягла дитина з синдромом Дауна, залежить як від зазначених чинників, так і від умінь батьків стимулювати її психосексуальний розвиток у правильному напрямі, відповідному нормі [3]. Тобто як і у попередньому дослідженні, підкреслюється важлива роль батьків, їх активності, особливостей їх ставлення та взаємодії у становленні сексуальності дитини із синдромом Дауна.

Д. ван Дайк, Д. МакБраєн, А. Шербонді також акцентують увагу на тому, що люди з синдромом Дауна потребують індивідуалізованого навчання та інформування для розвитку

відповідної соціосексуальної поведінки. Консультування та навчання щодо задоволення сексуальних та репродуктивних потреб має бути частиною медико-педагогічного супроводу молоді з інтелектуальними порушеннями. Це дозволить попередити незаплановані вагітності, насильство та захворювання, що передаються статевим шляхом. Всі особи із синдромом Дауна мають право розвивати та виражати сексуальність різними шляхами, що приносять емоційне задоволення та у соціально відповідний спосіб [10].

Крім того, Т. М. Данилова, А. В. Мизинова розглядають психологічне пристосування до статевої зрілості як усвідомлення підлітком смислу фізичних змін, які відбуваються із ним, та включення їх до образу свого тіла. Вони відзначають розузгодження між статевим дозріванням, яке відбувається приблизно в тих же часових межах, що і в нормі, та інтелектуальним розвитком дітей із синдромом Дауна. Обмеження розумового розвитку такого підлітка поєднується з нездатністю батьків прийняти наявність сексуальних потреб у своєї дитини та перешкоджає адекватному пристосуванню дитини. На думку дослідників, важливою психологічною причиною, яка ускладнює перебіг пубертатного періоду у дітей з синдромом Дауна, є сильний симбіотичний зв'язок дитини та матері, який перешкоджає сприймати підлітка як автономну особистість. Отже, батькам важко прийняти факт існування у дитини індивідуальних, в тому числі й сексуальних, потреб. У більшості випадків такий стан речей обтяжується фактичною або ментальною відсутністю третьої особи (найчастіше батька) в житті дитини. Це призводить до труднощів у формуванні статевої ідентичності та ускладнює процеси сепарації-індивідуації дитини. Можливо, розумова відсталість може гальмувати процес відділення підлітка з синдромом Дауна від батьків, впливаючи також на процес деідеалізації батьківських фігур [2].

Таким чином, можна стверджувати, що особливості психосексуального та психічного розвитку дітей із інтелектуальною недостатністю зумовлюють необхідність особливого, індивідуалізованого підходу до супроводу процесу сексуального розвитку такої дитини.

Це, передусім, має втілюватися у процесі сексуального виховання. На думку, Н.А. Бастун, С. О. Лукомської, одним із його важливих завдань, є гендерна соціалізація [1].

У якості підсумку, слід зазначити, що інтелектуальна недостатність може різним чином впливати на психосексуальний розвиток та сексуальність дитини. Вона визначає не лише її уявлення та ставлення до себе, сексуальні та суспільні відносини, але і її соціальне становище. Усвідомлення того, що особи з інтелектуальною недостатністю мають власні потреби (сексуальні в тому числі) та права на їх задоволення, є кроком уперед у процесі інтеграції таких осіб у суспільство.

В цілому, психосексуальний розвиток дітей із інтелектуальною недостатністю відбувається із деяким запізненням, тому статеве виховання необхідно здійснювати відповідно до рівня інтелектуального розвитку, використовуючи доступні зрозумілі його форми та види.

Подальшого вивчення вимагають як теоретичні, так і практичні питання, пов'язані із проблемою психосексуального розвитку дітей із інтелектуальною недостатністю: психосексуальний розвиток як один із аспектів психічного розвитку дітей з інтелектуальною недостатністю, етапність та послідовність психосексуального розвитку, співвідношення біологічних, психологічних та соціальних чинників на різних його етапах, особливості формування та реалізації статевого потягу, сексуальної поведінки, статевої ролі, сексуальних установок та мотивів, питання статевого виховання дітей та підлітків із інтелектуальною недостатністю.

Список використаних джерел

1. Бастун Н. А. Сексуальне виховання підлітків та молоді зі зниженим інтелектом / Н. Бастун, С. Лукомська. — К. : Благодійний фонд «Паростки», 2006. — 116 с.
2. Данилова Т. Н., Мизинова А. В. Особенности взросления детей с синдромом Дауна // Материалы Международной научно-практической конференции «Социально-психологические проблемы современной семьи и воспитания», Москва, 1-2 октября 2011 г.
3. Данилова Т. Н., Мизинова А. В. Чувствую – значит существую: особенности психосексуального развития человека с синдромом Дауна // Синдром Дауна XXI век. — 2011. — № 2. — С. 22—27.
4. Каштанова С. Н., Николаева А. Н. Исследование полоролевой идентичности у подростков с умственной отсталостью // Современные проблемы науки и образования. — 2014. — № 6. — С. 15—44.

5. Келли Г. Основы современной сексологии. — Спб.: Питер, 2000. — 896 с.
6. Левицкий В. Е. Статеве виховання учнів молодших класів (гендерний підхід) : навчально-методичний посібник. — Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В. С., 2007. — 108 с.
7. Лукомська С. О. Психологічні особливості статево-рольової поведінки підлітків з різним рівнем інтелектуального розвитку / Автореф. дис. ... канд. психол. наук:19.00.07 — педагогічна та вікова психологія. — К. : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка, 2009. — 25 с.
8. Нугаева О. Г. Особенности половой идентичности у подростков с интеллектуальной недостаточностью / Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.10 – коррекционная психология. — Нижний Новгород : Уральск. гос. пед. ун-т, 2003. — 22 с.
9. Barg E, Bury M, Marczyk T, Pałac K, Wirth M. Psychosexual problem in young people with Down syndrome in parents' opinions – personal experience // *Pediatr. Endocrinol. Diabetes Metab.* — 2008. — № 14 (4). — P. 225—230.
10. Van Dyke D. C, McBrien D.M, Sherbondy A. Issues of sexuality in Down syndrome // *Down Syndrome Research and Practice.* — 1995. — № 3(2). — P. 65—69.

GANNA NAYDONOVA
Kyiv

THE PROBLEM OF PSYCHOSEXUAL DEVELOPMENT IN CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITY

The article presents an analysis of different aspects of the problem of psychosexual development in children with intellectual disability. There are examined such phases of psychosexual development in children with intellectual disability as gender identity, sociosexual behaviors etc.

Key words: psychosexual development, sexuality, gender identity, sociosexual behaviors, intellectual disability, Down`s syndrome.

АННА НАЙДЬОНОВА
г. Киев

ПРОБЛЕМА ПСИХОСЕКСУАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ

В статье рассматриваются разные аспекты проблемы психосексуального развития детей с психофизическими нарушениями, в том числе и с интеллектуальной недостаточностью. Анализируются такие стороны психосексуального развития детей с интеллектуальной недостаточностью как особенности половой идентификации, полоролевого поведения и т.д.

Ключевые слова: психосексуальное развитие, сексуальность, полоролевое поведение, половая идентификация, интеллектуальная недостаточность, умственная отсталость, синдром Дауна.

Стаття надійшла до редколегії 04.10.2016